

Dış Dünya-Düşünme-Dil İlişkisinde Adalet

Betül Çotuksöken^(*)

"Siyasal işlev gören bir kamu sadece hukuk devleti güvencelerine değil, kültürel geleneklerin ve toplumsallaşma kalıplarının müsait olmasına ve özgürlüğe alışık bir halkın siyasal kültürüne de muhtaçtır."⁽¹⁾

Sokrates'in Savunması'nda Sokrates, özel yaşam kamusal yaşam farklılaşmasını, bir bakıma da karşılaşmasını "adalet" bağlamında ele alır ve şöyle der: "İnsan adalet için gerçekten savaşmak ve birzıcık yaşamak istiyorsa, bunun tek yolu özel yaşama çekilmek ve kamu yaşamından uzak durmaktır. Bunun güçlü kanıtlarını vereceğim size; sözlerle değil, sizin için daha da inandırıcı olacağını sandığım olaylarla. (...) yönetim işlerine karışsaydım ve bu işleri dürüst bir insan gibi ele alıp, adaletin savunucusu kesilseydim, adaleti — gerektiği gibi— her şeyin üstünde tutsaydım? Olacak şey değildi, Atinalılar, ve yalnızca ben değil, başka hiç kimse başaramazdı bunu. Bana gelince, tüm yaşamım boyunca, gerek bulunduğum kamusal görevlerde, gerekse özel yaşamımda hep böyle kaldım: hiçbir zaman hiçkimseye, adaletle aykırı bir şey ver-

medim; bana kara çalanların "çömezlerim" dediği kişilere bile. Aslında hiçkimşenin öğretmeni olmadım. Ama konuşup görevimi yerine getirdiğim sırada biri beni dinlemek isterse, genç ya da yaşlı, hiçbir zaman kimseye engel olmadım. Para için konuşacak, verilmediğinde de susacak biri değilim ben. Zenginlere olduğu kadar yoksullara da sundum hizmetimi, beni sorgulamaları için, ya da sonra da söyleyeceklerimi dinlemeleri için."⁽²⁾

Platon'un yazıya dökerek nesneleşmesini sağladığı bu belirlemeler, insanın yaratıp yaşattığı, insan ilişkilerinin, insanın dünyaya dokunmasının var kıldığı dışdünyanın bir özeti gibi görünüyor. Her insan bireyi, görünürde kendisi gibi olanla, türdeşlikle aslında bütünüyle bedene yansıyan dil de içinde olmak üzere, eylem ortamında karşılaşıyor. Eskiçağ söz konusu olduğunda, ilişkiler büyük ölçüde yüz yüze, bire bir ortamlarda gerçekleşiyor; sanal ortam ve içerdiği sorunlar henüz insanlığın çok uzağında; bireyler istendiğinde ulaşılabilir uzaklıkta ya da yakınlıkta. Bu genel belirlemenin ötesinde,

Sokrates'in ileri sürüşlerine ilkin biraz daha yakından bakalım; ardından da Platon ve Aristoteles'le birlikte adalet-yaşama dünyası ilişkisine, yaşamın ya da insanın dışdünyasının olası katmanları bağlamında yeniden yaklaşalım.

Yukarıdaki metinden de kolayca anlaşıldığı gibi, Sokrates, ilkin özel yaşam-kamusal yaşam ayırımını yapmakla yetiniyor ve böyle bir yetinme, yüz yıllar boyu bir gelenek olarak sürüyor. Bu noktaya yeniden dönmek üzere, Sokrates'in her iki yaşam kesitine nasıl bir adalet kavrayışıyla baktığını, adaletle neleri imlediğini ilkin görmeye çalışalım. Ona göre adalet için savaşmak gerekir; ancak bir yandan adalet için savaşmak, öte yandan yaşamını da sürdürmek, yaşamak pek kolay değildir. Sanki şöyle der Sokrates: insan, adaletin savunucusu olmakla, yaşamak arasında bir tercihle karşı karşıyadır: kişi; ya özel yaşamında yaşayıp gidecektir ya da kamu yaşamında, yönetimde adaletin savunucusu olarak birtakım kamusal işleri, yönetim işlerini —yaşama alanında her türlü tehlikeyi göze

alarak üstlenecektir. Sokrates nasıl bir yolu yeğlemiştir? Sokrates, başkalarıyla karşılaşma ortamı olarak toplumsal olanı özel yaşamının içine yerleştirmiştir. Oysa bu alan, bugünden geriye baktığımızda, geniş anlamında kamusal alan değil midir? Ancak Platon'un aktardıkları çerçevesinde Sokrates'e göre, özel yaşam-kamusal yaşam karşılaşmasında, kamusal alan dar anlamında kamu alanını imlemektedir ve Sokrates'in özellikle adaleti gerçekleştirme bakımından en sorunlu gördüğü alandır burası ve Sokrates de salt bu alanın öznesi olmanın yol açacağı sorunlara değinmektedir.

İnsanın başkalarıyla karşılaştığı yaşama kesitlerinin tümünü iki alana indirgemek, Sokrates örneğinde ve sonrasındaki örneklerde de ağırlıklı olarak özen alan-kamusal alan belirlemeleriyle yetinmek, oldukça sık rastlanan bir saptama biçimidir. Ancak bu ikili ayırımın yeterli olmadığı gerekçeli olarak ortaya konulabilir.⁽³⁾ Yaşamın ayrıntılandırılması, gereksinimleri karşılamaya yönelik atılımlar, kamusal alan adı

(3) Bu bağlamda; kültürel, tarihsel, toplumsal gelişimin içsel ve/veya dışsal dinamiklere de bağlı olarak çok farklı biçimlerde geliştiği ortamlarda, insan dünyasını özel, toplumsal ve kamusal alan toplamı olarak ayırtmak çok daha anlamlı görünmektedir. Varolanı nesneleştirirken ya da başka bir deyişle varolanları, üzerinde konuşulabilir bir duruma getirirken tek kişi/özne olarak kalmamak, başkalarıyla elbette tümüyle örtüşme bile, bir söylem oluşturmak, sözün yaratıcılığı bakımından belirleyicidir. Bu nedenle, insan dünyasını, bilgisel açıdan özel, toplumsal, kamusal diye adlandırılabilir, iç içe geçen yaşama kesitlerine ya da halkalarına ayırmak ve bu çerçevede bir söylem oluşmasına katkıda bulunmak önemlidir. Son yıllarda Türkiye'de böyle bir durumun var kılındığını ileri sürebiliriz. Bkz. Betül Çotuksöken, "Özel-Toplumsal-Kamusal Alan", HfSA Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 7. Kitap, Yay. Haz. Hayrettin Ökçesiz, İstanbul Barosu Yayını, İstanbul, 2003, ss. 99-106; Hayrettin Ökçesiz, "Hukuk ve Siyaset Geriliminde Hukuk Kültürünün Yapısı Üzerine Yedi Üçüzlü Bir Açıklama Şeması", HfSA Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 7. Kitap, Yay. Haz. Hayrettin Ökçesiz, İstanbul Barosu Yayını, İstanbul, 2003, ss. 107-118; Ali Şafak Balı, "Çok Kültürlülük, Hukuk ve Adalet", HfSA Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 8. Kitap, Yay. Haz. Hayrettin Ökçesiz, İstanbul Barosu Yayını, İstanbul, 2003, ss. 12-57. Son yazının başlığına ilişkin olarak şöyle bir değerlendirme yapabiliriz: "Çok kültürlülük" ile "çokkültürlülük" arasındaki ayrımı dikkat edildiğinde, burada "çokkültürlülük" (multiculturality) biçimindeki yazılışın daha doğru olduğu ileri sürülebilir. Nitekim yazar, metnin içinde doğru olan yazma biçimini kullanıyor.

(*) Prof. Dr., Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

(1) Jürgen Habermas, Kamusalın Yapısal Dönüşümü, 3. bs., Çev: Tanıl Bora-Mihsat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 51.

(2) Platon, Sokrates'in Savunması, Çev: Samih Rifat, 2. bs., K Kitaplığı, İstanbul, 2002, ss. 43-46.

altında bir alanın oluşmasına neden olur. O halde, "kamusal alan hangi öğelerden oluşur?" sorusunu sorabiliriz. Bu alanı aynı zamanda bireyler, kişiler, yurttaşlar⁽⁴⁾ olarak nitelenen insanlar arasında sürekli olarak çeşitlenen ve artan ilişkilerin sürdürülmesinde işlevsel olan kurumlar, kuruluşlar oluşturur; söz konusu yapılar, aracı ortamlar olarak varolurlar. Toplumsal alan, nesnellığı sağlayan "yazı" ortamıyla, yasalarla yeniden biçimlenerek, gittikçe darlaşan kamusal alana doğru evrilir. İnsan da içinde olmak üzere bütün varolanlar, tekillik içinde varlığını sürdürürken, yaşarken, eylemde bulunurken, gitgide soyutlaşan kültür dizgeleri çerçevesinde kamusal alan da bir yandan oluşmaya başlar. Bir kez daha kısaca söylemek gerekirse, yaşama alanı; özel, toplumsal, kamusal olarak birbirinden ayrılarak varolur. Ancak bu ayırımın bilgisel boyutta olduğunu anımsatmakta yarar vardır; çünkü varlıksal boyutta alanların tümü insanın dışdünyasını oluşturur; üstelik her bir alan da düşünsel ve dilsel, tarihsel, kültürel olanın belirleyiciliği altındadır.

Somuttan soyuta doğru evrilen düşünsel/kavramsal-dilsel yapı, kültürel oluşumun etkisiyle sürekli olarak farklılaşır. Kendi başına varolmayan; bireylerin, kişilerin eylemliliğiyle varolan değerlere karşılık gelen yaşama kesitlerinin çeşitliliği şaşırtıcıdır, ancak bu çeşitlilik düşünme ve dil boyutunda yalınlaştırılmaktadır. Örneğin; erdem-

leri düşünelim ya da yine bir erdem türü olarak, insanlar arasındaki düzenin kurulmasında öteden beri en belirleyici konumda olan adaleti düşünelim: adaletin bir erdem, bir değer olarak gerçekleştirilmesinde, varlıksal olarak bireyin, tek kişinin varlığının yetmediğine dikkati çekmek bir zorunluluktur. Birey, değerlerin yaratıcısı ve taşıyıcısı olarak bu bağlamda gereklidir; ancak yetersizdir. Birey, toplumsal ilişkiler ortamında değer yaratıcısı, üreticisi ve taşıyıcısı olduğuna göre, toplumsallığı içinde ancak bu edimleri üstlenebilmektedir. Örneğin; adalet ya da cesaret söz konusu olduğunda, tek insan ne adildir ne de değildir; tek insan ne cesurdur ne de değildir.⁽⁵⁾ Tüm insansal değerler, toplumsallık ve kamusal ortamında gerçekleşir; ilişkisellik içinde somutlaşır. Kişiler ve yurttaşlar arasındaki ilişkilerde ya da yurttaşların kültürel çevrenin bir türü olarak kurumlarla olan ilişkilerinde somutlaşan adalet, bir yandan toplumsal bağlamda etiği görünür kılar; kamusal bağlamda da hukuku görünür kılar. Başka bir deyişle, adalet etik ve hukukun ortak paydasını oluşturur.

"Erdemlerin kamusalılığı" Aristoteles'in üzerinde özenle durduğu bir noktadır. Felsefi söylemde Sokrates, Platon ve Aristoteles'ten, Habermas'a kadar toplumsallık, genellikle kamusalılık içinde eritilmiş gibi görünmektedir. Oysa insan dünyasına, insanın her bakımından yeniden konumlandığı, bi-

(4) "Bireyler", "kişiler" özel ve toplumsal alanın öznelidir; "yurttaşlar" ise kurumsal/kamusal alanın öznelidir.

(5) Ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Çotuksöken, Kavramlara Felsefe ile Bakmak, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 1998, s. 144.

çimlendirdiği bir bakıma kendisinin kıldığı dünyaya özel-toplumsal-kamusal alanın toplamı olarak bakabiliriz. Ancak burada kendini gösteren en büyük sorun; her türlü insan yaratısının, kültürün sürekli olarak yeniden biçimlendirdiği, tüm insan eylemlerinin içinde yer aldığı, bu dünyayı çerçeveleyen kavramların (düşünme dünyası); eylemlerin ardındaki düşünsel temellerin, niyetlerin ya da eylemlerin amaç olarak gerçekleştirilmeye üzere kendilerine yöneldiği değerlerin dışdünyada somut olarak varolmayışlarıdır. Bu bağlamda, bir eylem olarak ancak gerçekleşen adaletin ardındaki kavramsal boyutun, belirleyici olan niyetin açığa çıkarılması son derece önemli görünmektedir.

İnsan kültürün yaratıcısı ve taşıyıcısı olarak kendisi olmakta, özel-toplumsal-kamusal alanda yaşamakta, adil olmakta ya da olmamakta, ancak belki de yaşamının her aşamasında kendisine uyduğunu, bağlı olduğunu ileri sürdüğü adalet erdemi dışdünyada doğrudan bir başvuru noktası içermediği için, sorunlar üstüste yığılmaktadır. İnsan; kişi (: her türlü değer ve etik değerlerin öznesi) ve yurttaş (: hukuk normlarının yaratıcısı, taşıyıcısı ve gerçekleştiricisi) olarak içinde bulunduğu kültürün niteliğine bağlı olmak üzere ürettiği, yarattığı "adalet" kavrayışıyla eylemde bulunmaktadır. Yüz yüze ilişkilerde, yerel nitelikli kültürün belirleyiciliği

çok daha belirgin bir biçimde önplana çıkmaktadır. Ancak günümüzde bir yandan da, özel-toplumsal-kamusal ilişkilerde yüz yüze oluşun payı gitgide azalmaktadır. Sanal ortam, etkileme gücüyle her şeyi yerinden etmekte, sürekli olarak farklı kültürel değerleri içermektedir. Somut-tekil insanın içinde yer aldığı ortamlar, zaman zaman daha da darlaşmakta; örneğin, evrensel değerlerle örülü kamusal bir yana atılırken, yerellik sanal ortamın da gücüyle, egemenliğini derinleştirmektedir. Öyle ki, adalet söz konusu olduğunda, dikey nitelikli ilişkilerle, hiyerarşik düzenleme biçimleriyle, öteden beri yaşananlar ve yaşama kesitini belirleyen "değerler", "erdemler" hep yeniden üretilmekte; başka bir deyişle "adalet" (!) sağlanmaktadır. Böyle bir ortamda aslında, benimsenen ölçütler aynılık içinde yeniden üretilmektedir. Örneğin, mirasını sadece erkek çocuklar arasında paylaşan bir baba "adil bir baba" olarak görülebilmektedir.⁽⁶⁾

İletişim teknolojisindeki hızlı gelişmenin etkisiyle, günümüzde küçük ölçekli toplumsal ve kamusal alanın da ötesine geçilebilmekte, bu kez, uluslararası kamusal ilişkilerin içinde yer aldığı yeni yaşama alanları oluşmakta, bu alanlar varlıklarını belirgin bir biçimde duyumsatmaktadırlar. Bu yolla aşınan, silikleşen, bulanıklaşan yerellik, yerini hızla başka yerelliklere bir-

(6) Bu türden ilişkiler yine örneğin, televizyon ekranlarından geniş kitlelere aktarılmaktadır. Yerel olanın egemenliğini sanal ortam aracılığıyla derinleştirilmesi derken, anlatılmak istenen budur. Ancak aynı sanal ortam, yerellik dokusunun başkalaşmasında da en büyük etkeni oluşturabilmektedir. Bu kez, değerler yerellikten, bölgeselliğe, küreselliğe doğru geçebilmekte; özel, hatta tümüyle toplumsal ve kamusal boyut içine kapanma ile -ya da tam tersine- tümüyle kendisinin dışına çıkma arasında salınan bir dünyanın görünüşleri haline gelmektedir.

rakmaktadır. Bu yeni yerelin adı çoğun küreseldir. Hatta öyle ki, küresel olan siyasal alanı da belirlediğinde, etik-hukuk-siyaset üçgeninde (son ikisi kamusal alanı tümüyle belirlemektedir ya da bunlar kamusal alanın öteki adlarıdır) kendine yer bulan adalete ilişkin çözümler iyice zorlaşmaktadır. Toplumsal-kamusal adalet, daha büyük ölçekte olarak "küresel adalet" biçimiyle somutlaşmak istemektedir. İşte tam da bu noktada en büyük sorun, küresel adaletin öznelinin adalet anlayışlarıdır.⁽⁷⁾

Neden özel-kamusal ayrımı yetmiyor bir de ara alan olarak bir yandan özel alanın, öte yandan da kamusal alanın zemini olan, her ikisinin içinde biçimlendiği toplumsal alan vurgusu gerekiyor? Bu alan zaten var ama, bilimsel boyuta çekilmesi, gerçekten var kılınması bir zorunluluk olarak beliriyor. Nesnel, yazıya dayalı kurumlaşmanın egemen olmadığı ortamlarda toplumsal alanın niteliğinin belirleyici olduğu herkesçe kabul edilir. Gerçekten de toplumsal alanda kişiler de kurumlar da toplumun bir bakıma köklü belirleyiciliği içindedir; ilkin özel alan, sonra da kamusal alan, toplumsal alandan gücünü almaktadır ve bu alan da her türlü etkiye açıktır. Eğer bir toplumsal ortamda bireyler arasındaki ilişkiler, özellikle bireyler arasındaki gerilimli

durumları gidermeye yönelik çabalar, örneğin tek bir gücün, tek bir kişinin belirleyiciliğine bırakılıyorsa, böyle bir ortamda var olduğu düşünülen o tek gücün ya da tek kişinin adalet anlayışının niteliğinin ne olduğu son derece önemli olacaktır. Tek kişinin yetkili kılınması, sadece "tek olan"ın özne/edimci olarak algılanması, yüzyıllar boyu yaşanan bir durum olmuştur. İlişkilerin dikey biçimde gerçekleştiği, itaatin esas alındığı böyle bir kurumsal (: hukusal, siyasal) yapılanmada herkes durumundan memnun da olabilir. Sorun görme bilincinin olmadığı bir ortamda söz konusu memnuniyet çok uzun zaman da sürebilir. Böyle bir ortamda adaleti, egemenliği tümüyle temsil eden kişi somutlaştırmaktadır. Ancak bir tek kişinin bile adaletin gerçekleşmediğine ilişkin kuşkusu fark edildiğinde, bu anlamda bir gerilim yaşandığında, hiçbir şeyin artık eskisi gibi olmayacağı/olamayacağı açıktır. Toplumsal alandaki değişim bir yandan bireysel/özel alana, bir yandan kurumsal/kamusal alana sızmış, yansımış demektir.

Bir kişinin değil de daha çok sayıda kişinin adaletin gerçekleşmesine katkıda bulunması durumunda ya da tüm bireylerin bu konuda yeterince bilinçli oldukları durumlarda, varolan gerilimler, zorluklar nesneleşmektedir. Ancak

(7) Aslında bu bağlamda şu sorulara yanıt aranmalıdır:

1- Küresel adalet neyi imlemektedir?

2- Küresel adalet gerçekleşebilir mi?

3- Küresel adalet, evrensel adalet olarak var olabilir mi?

Ancak küresel adalet kavramını daha sonra tartışmak üzere, küreselleşmenin çok hızlı yaşandığı bir dönemde, daha küçük ölçekli olarak toplumsal alan-kamusal alan farklılaşmasının taşıdığı anlamı yakından bakmak gerekmektedir.

söz konusu nesneleşme ortamında ilişkilerin karmaşıklaşmasından kaynaklanan zorluklar yaşanmaktadır. En büyük zorluk, niyet-eylem ilişkisinde kendini varetmektedir; kimin hangi hak ve adalet kavrayışına göre davrandığı konusunda açıklığın olmadığı bir ortamda sıkıntılarının alabildiğine artacağı açıktır. Özgürlüğün yeterince olmadığı, hak ve adalet kavramları üzerinde yeterince düşünülmediği, olup bitenlerin kendi tekillikleri içinde anlaşılır kılınmadığı ortamlarda durum, daha da zorlaşacaktır. Özellikle de biraz önce sözü edilen küreselleşme ortamında söz konusu sorunlar iyice su yüzüne çıkmaktadır.

Ancak şimdiye değin, adaletin hangi ortamlarda (: özel-toplumsal-kamusal) söz konusu edilebileceği üzerinde durduk; ama, henüz adaletin ne olduğunu hiç ele almadık. Öyleyse "yerel-küresel-evrensel bağlamında, özel-toplumsal-kamusal ilişkiler ortamında adalet nedir?" diye sorabiliriz. Bu ortamların her biri kendi içinde ve karşılıklı ilişkileri içinde belli bir düşünme ve belli bir dil ortamını da yansıtmaktadırlar. Bu nedenle söz konusu sorun son derece önemli görünmektedir. Adalet hak edilenin, hak olarak kabul edilenin gerçekleştirilmesine ilişkin olandır/olanlardır denilebilir. Bu bağlamda bireyin kendisini özne olarak kurması, başka bir deyişle kendisini edimci olarak görmesi ve öyle görünmesi konusunda da bilinçli ve istekli olması büyük önem taşımaktadır. Ama böyle bir belirleme daha baştan birçok

sorunu içermektedir. Neyin hak edildiğine kim, nasıl, hangi amaçla karar verecektir? Yetkili olan kimdir? Adaleti biri mi dağıtacaktır, kurumlar mı dağıtacaktır; yoksa birileri haklarını arayıp alacaklar mıdır, alabilecekler midir? "Adalet, hak yerini buldu", "İşte bunu hak etmişti", "Her şey adil bir biçimde gerçekleşti", "Her şeyi adalet adına yaptım" vb. derken ölçü olarak alınacak olan nedir? Sorunlar içinde "ölçüt sorunu" en önemlisi gibi görünmektedir. Son zamanlarda adalet kültürel-tarihsel bağlamda ele alınmakta; geleneklerin, kültürel çeşitliliğin kamusal alanın tümüne egemen olması bir çözüm yolu olarak öne çıkarılmaya çalışılmaktadır.⁽⁸⁾

Böyle bir çözüme yakından bakıldığında, insanın değerinin bilgisinin yeterince anlaşılmadığı bir ortamda, farklı temellerden yola çıkan kültürlerin barış içinde birlikte yaşaması olanaksız görünmektedir. Yeterince olgunlaşmamış, evrensel insan hakları bağlamında ölçütler geliştirmemiş bireylerin çoğunlukta olduğu toplumlarda sorunlu durumların alabildiğine artacağına kesin gözüyle bakılabilir. Çözüm, her türlü yaşama tarzını içinde barındıran toplumsal/kamusal yapıları özlemlerinde aranabilir. Ancak yaşanan yeni sorunlar karşısında yeniden sormaktan kaçınılmayacak sorularla yüz yüze gelinecektir. En önemli soru da adaleti gerçekleştirmeye çalışırken benimsenen ölçüte ilişkin olacaktır. Neyi ölçüt olarak alacağız? Bu soruya ilişkin tek ölçüt

(8) Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Şafak Bal'ın yazısı: "Çok Kültürlülük, Hukuk ve Adalet", HFSA Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi 8. Kitap, Yay. Haz. Hayrettin Ökçesiz, İstanbul Barosu Yayını, İstanbul, 2003, ss. 12-57.

evrensel insan haklarıdır denilebilir.⁽⁹⁾ Adalet artık belli bir kişinin ya da belli bir kurumun kısa erimli düzenlemeleri çerçevesinde değil, daha üst düzeyde belirlemeler, daha geniş çerçeveli bakış açılarıyla ve özellikle de insan hakları kavrayışına uygun olarak yerine getirilmek zorundadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi aslında adaletin geniş ölçekli olarak gerçekleştirilmesine ilişkin “mümkün” istemlerin en somut belgesini oluşturmaktadır.

Adaletin söz konusu belgedeki “mümkün” istemlerle bağlantılı olarak örtük bir biçimde, daha doğrusu hakların korunmasıyla bağlantılı bir biçimde tanımlandığını ileri sürdükten sonra, bu bağlamda adaletin kurulamayışının, gerçekleştirilemeyişinin nedeni olarak neler görülebilir? Öyleyse bu noktaya bağlantılı olmak üzere, “adaletin gerçekleşmesinin önündeki engeller nelerdir?” sorusu, önemli bir soru olarak karşımızda durmaktadır. Günümüzde adaletsizlikler hem sayıca artmıştır hem de daha çok fark edilir, bilinir olmuştur. Çünkü günümüzde ilişkiler yurkarda da belirtildiği gibi, sayıca hem çok artmıştır hem de çok çeşitlenmiştir. Bu noktada neler saptanabilir? Düşün-

menin ve buna uygun olarak oluşturulan dilin, gerçeklerle bağlantısı içinde yeni bir çerçeve olarak ortaya çıktığını ileri sürebiliriz. Kimilerinin uzgörüsü ve bu uzgörünün dillendirilmesi geleceğe dönük olanda belirleyicidir. Bu, aynı zamanda sorunları görmekle de büyük ölçüde bağlantılıdır. Adaletin büyük ölçekli olarak yaşama alanına geçirilmesindeki en büyük engel, ayrımcılıklardan kaynaklanan keyfi yaklaşımlardır. Bilindiği gibi keyfilik anımlarından biri de adaletsizliktir.⁽¹⁰⁾ İnsan haklarına dayalı bir biçimde gerekçelendirilemeyen davranışların keyfilikçe yol açacağı açıktır. Bu noktada insan dünyasında yaygın bir biçimde varolan ayrımcılıkların taşıyıcı tabanı üzerinde durulabilir. “Ayrımcılığı taşıyan temel nedir?” sorusu özellikle filozofların yanıtlaması gereken bir sorudur. Sorunun; antropolojik, ontolojik ve epistemolojik boyutu üzerinde durulmalıdır. Daha önceki çahşmalarda da üzerinde durulduğu gibi, belli bir öz kavrayışına eklemlenen değerler, somut olarak karşılığı olmayan, bulunmayan değerler, kişiyi sonunda değer biçmelerle⁽¹¹⁾ karşı karşıya bırakmaktadır. Kişi bir değer olarak alınmamakta,

özellikle hakları konusunda bilinçli olunmadığı için, haksızlıklar peşpeşe gelmektedir. Toplumda insanlara ilişkin olarak yaygın bir biçimde varolan kanılar, ayrımcılıkları beslemektedir. Böyle bir ortamda adaletin gerçekleşmesinden, hakların korunmasından söz edilebilir mi?

Özel, toplumsal, kamusal yaşamı içeren dışdünya, insanın dünyası, yine insan dünyasının özcü tasarımlarıyla kuşatıldığında, artık buna uygun olarak türetilen bir dil anlayışı içersinde başka bir deyişle “keyfilik” içersinde adaletin gerçekleşmesi söz konusu değildir. Bu noktada, kavramlar ve kavramların dile getirilişleri, dil boyutu, kullanılan dil değişmek zorundadır. Ayrımcılığı taşıyan özcü, hiyerarşik, dikey ilişkileri yansıtan dil ve ardındaki keyfilikçe bağli olan tasarımlama biçimi değişmedikçe adaletin gerçekleşmesinin ne denli büyük güçlükler içereceğini kestirmek pek de zor değildir. Çok sık sözü edilen

“sosyal adalet”, kamusal adaletle korunmadıkça, söz konusu güçlükler aşılamayacaktır. Ancak kamusal adaletin sağlanmasında da dayanak noktası durumunda olan, toplumsal adalettir. Çünkü kamuyu taşıyan, toplumdur; toplumu oluşturan bireylerdir, kişilerdir, kamunun taşıyıcısı yurttaşlardır. Tek tek kişiler ve onların oluşturduğu soyut yapıli toplum, adaleti gerçekleştirme konusunda istekli olmadığı takdirde, kamusal adaletin gerçekleşmesi olanaksızdır. İşte bu noktada Habermas’ın sözünü ettiği “hukuk devletinin güvencelerinin yetmezliği” açık seçik bir biçimde kendini göstermektedir. Bilindiği gibi etik olan, hukuksal olanı taşıyan bir temeldir; aynı şekilde, kamusal olanı da toplumsal olan uyumlu bir biçimde taşımalıdır. Bu uyumun olmadığı topluluklarda gerilimler, çözülemez hale gelecek ve süreklilik kazanacaklardır. En zor ve yıkıcı olan; üstelik adaletin gerçekleştirilmesini en çok engelleyen de böyle bir durumdur.

(9) “Kültür yalnızca bağlanmayı değil, aşmayı da çağırır. Yozlaşma göstergeleri hiçbir kültür betimlemesinde kurucu öğeler olarak açıklanamazlar. İnsanlık kılıcın tehdidini ve tecavüzünü adaletin temeli olarak almaz. Çünkü, Adalet her şeyden önce bir erdemdir. Düzenin “adalet”inin simgeleri, araç ve gereçleri bir kültür olarak hukukun ve bir erdem olarak adaletin geniş ufkunu kapsamaya yeterli değildir. Kabagücün haklı ve haksız olduğu yerin bilinmesi ancak şiddetten arınmış bir diskur ortamında mümkündür. Hukuk bu ortamın kurucusu ve koruyucusu olmalıdır. (...) Hukukun hakları olduğunu yeniden anımsamalıyız. Kendi haklarımız değil, başkalarının hakları olduğunu bilmeliyiz.” (Hayrettin Ökçesiz, “Hukuk ve Siyaset Geriliminde Hukuk Kültürünün Yapısı Üzerine Yedi Üçüzlü Bir Açıklama Şeması”, HfSA Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 7. Kitap, Yay. Haz. Hayrettin Ökçesiz, İstanbul Barosu Yayını, İstanbul, 2003, s. 118.)

(10) Ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Çotuksöken, “Felsefe Açısından Özel-Toplumsal-Kamusal Alan ve Hukuk Devleti”, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı: 2003/2, İstanbul, 2003, ss. 65-72.

(11) Ayrıntılı bilgi için bakınız, Ioanna Kuçuradi, İnsan ve Değerleri, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.